

Joó András

KÁLLAY MIKLÓS

MAGYARORSZÁG 31. MINISZTERELNÖKE

Kállay Miklóst a brit történész C. A. Macartney – aki rendszeres és személyes kapcsolatban állt vele időskorában az emigrációban – úgy jellemezte, mint a magyar dzsentri „prototípusát”. A jómódú, igen erős politikai öntudattal és hagyományokkal bíró alföldi földbirtokosok között a közélet és a magánszféra területein egyaránt szövődtek hosszabb távon meghatározónak bizonyuló bizalmi szálak. Kállay Horthy úgynevezett „vadász köréhez” tartozónak számított, tehát olyan személynek, aki előtt a kormányzó ajtaja szinte mindig nyitva állt.

Joviális, rugalmas, pragmatikus és jól alkalmazkodó politikusi alkat volt, akinek pályája során alkalmá nyílt arra, hogy az államélet szinte valamennyi területén tapasztalatokat szerezzen. Tisztelői elsősorban jó helyzetfelismerő képességét, kivételes politikai leleményességét és hazaszeretetét méltatták, kritikusan és ellenségei azonban következetlennek, ravaszkodónak és kétszínűnek igyekeztek bemutatni.

Akorszellem és a radikális eszmék nem érintették meg, s közelebb álltak hozzá a gyakorlati kérdések, a mezőgazdaság és a kereskedelem ügyei, ma talán úgy mondanánk, hogy jobbra a technokrata jellegű feladatok. Sokan nem tekintették igazán komoly államférfinak, így csupán a vármegyei politikában edződött, ügyes, de mégis inkább provinciális szemléletű politikust láttak benne.

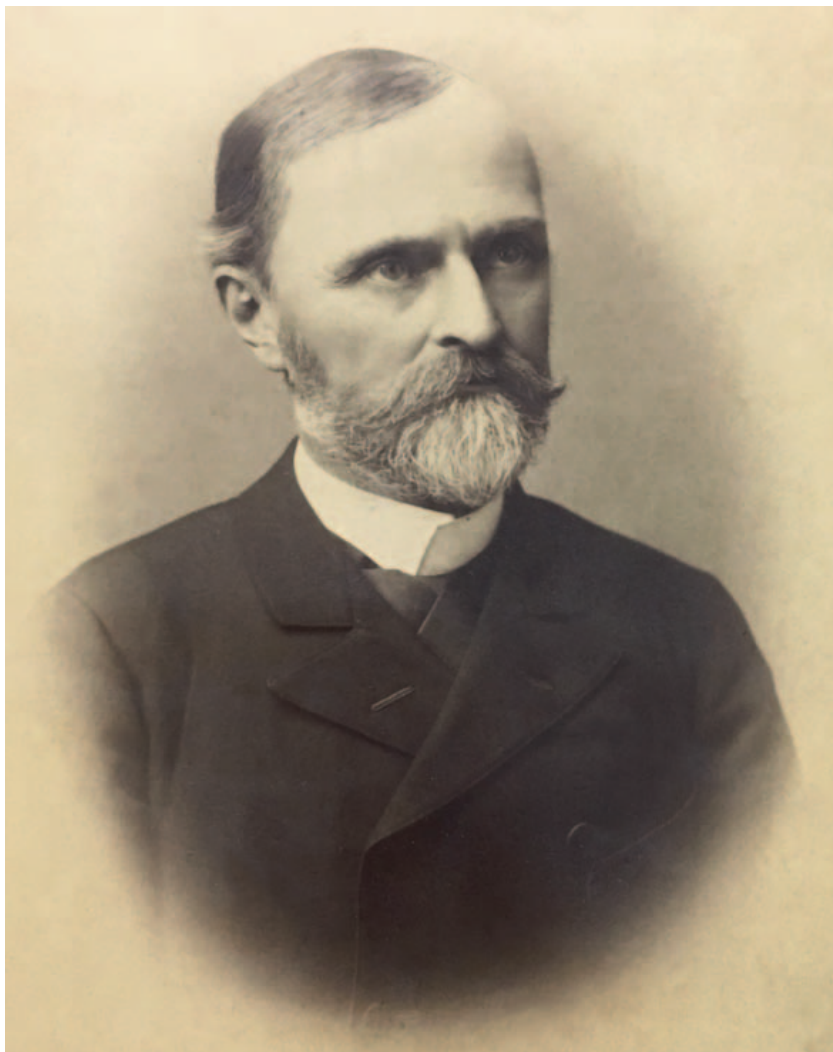
A háború alatt rendkívüli és korábbi pályája során kevésbé megszokott kihívásokkal kellett szembenéznie. A kihívás elsősorban külpolitikai jellegű volt. Az államfő rendkívüli és személyes bizalmán alapuló megbízatást a belpolitikában jelentős ellenszélben, a felszínen gyakran leplezett módon kellett Kállaynak teljesítenie. Sokáig fenntartható volt azonban egy kényes egyensúly egyrészt a belső viszonyok tekintetében, másrészt Németországgal szemben, ami a hosszas manőverezést és kiütkeresést is lehetővé tette egészen a német megszállás bekövetkeztéig.

Kállay Miklós közismerten nagy múltú család tagja volt. A Szabolcs vármegyében őshonos Balog-Semjén nemzetség – amely a honfoglalás korában megtelepülő ún. ősnemzetségek egyike volt – tagjai évszázadok óta éltek, gazdálkodtak és egyúttal politizáltak is az egykori nemzetségi szállásterületeiken elhelyezkedő birtoktesteikre támaszkodva. A család oklevelekből ismert legrégebbi őse a Balog-Semjén (Bolok Simian) nembéli Ubul, aki II. András korában élt. A nemesi ősök – királyhűségük révén – egyre erősödtek és gyarapodtak, különösképpen az Anjouk idejében, de a 14. században többször kellett jogaikért és birtokaikért komoly küzdelmeket vállalniuk. Már a középkorban Szabolcsból több megyébe ágazott szét a népesedő család, miközben tisztségek elnyerése révén politikai értelemben is egyre jelentősebbé vált.

A Kállay család egyike volt a legerősebb identitástudatú magyar nemesi famíliáknak. Tagjai a vármegyei és az országos közéletnek egyaránt ismert szereplőivé váltak. A 18. században Kállósemjén lett a katolikus vallású Kállayak igazi fészke, amely az utóbb oly ismertté és tiszteltté vált nevet – az eredeti nemzetségnév egy részével – magában is hordozta. Az akkori megyegyűlések színhelyéhez, Nagykállóhoz közel fekvő településen épült fel a semjéni kúria is, miközben a család több más szabolcsi községhez – így Nagyhalászhoz, Napkorhoz vagy később Nyíregyháza-hoz – szintén erősen kötődött. Kállay Miklós a család különösképpen Mária Terézia idején jelentőssé váló, ún. napkori főágának leszármazottja volt, amely mind Szabolcs vármegyének, mind az országos közéletnek több kiemelkedő személyiséget adott, köztük főispánt, országgyűlési képviselőket és minisztereket is. Ebből az ágból származott például Kállay Tibor, aki 1921 és 1924 között pénzügyminiszter volt. Távolabbi rokonságban állt Kállay Bénilivel, az Osztrák–Magyar Monarchia közös pénzügyminiszterével is.

GYERMEKÉVEK ÉS IFJÚKOR

A későbbi miniszterelnök 1887. január 23-án látta meg a napvilágot Nyíregyházán, Kállay András szabolcsi főispán és felesége, Csuha Vilma legkisebb gyermekeként. Édesapja a megye kiemelkedő személyiségei közé tartozott, aki nagy figyelmet fordított az ősi

Az édesapja: Kállay András,
Szabolcs vármegye főispánja

család hagyományainak ápolására és gyermekeinek neveltetésére. Ezekben az években főleg Nagyhalászban élt a család. Az elemi iskolai tanulmányokat Miklós magántanulóként végezte, a középiskolai évek egy részét pedig Nyíregyházán, az ágostai hitvallású Evangélikus Főgimnázium falai között töltötte, végül a gimnáziumi tanulmányokat a neves budapesti Magyar Királyi Ferenc József Nevelőintézet kollégistájaként fejezte be (az elitképzőnek szánt intézetet a bécsi Theresianum mintájára 1888-ban hozták létre).

A gyermek Miklós éles eszű, kivételes memóriával, továbbá igen korán megmutatkozó szónoki képességekkel is megáldott fiú volt, tanulni, leckét készíteni azonban nem szeretett. A nyelvtan általában nehezen ment, a helyesírás (főleg a szépírás) pedig valóságos küzdelem volt számára. A testedzés és az erőgyakorlatok viszont annál inkább a kedvére valók voltak. Később Budapesten, a Ferenc József Nevelőintézetben a kardvívást gyakorolta, utóbb pedig, az egyetemi évek alatt az ökölvívásban tűnt ki társai közül. Különösen az idegen nyelvek és a történelem iránt

érdeklődött, s a diplomáciai pálya lebegett a szeme előtt, de – bár ebben túl szerényen ítélte meg önmagát – nem érezte elég biztosnak a francia- s még kevésbé a németnyelv-ismeretét ahhoz, hogy ezt a pályát válassza.

Az egyetemi diákevek során – a peregrináció lehetőségeivel élve – Drezdában, Genfben és Párizsban is tanult, majd Budapesten szerezte meg az államtudományi diplomát és a doktori oklevelet. Ifjúkorában alapvetően franciás műveltségre tett szert, de tervei közt szerepelt egy hosszabb angliai tanulmányút is, amelyről rövid londoni tartózkodása után – mint időskorában egyszer említette – a zord időjárás miatt letett. A Párizsban töltött idő alatt a Sorbonne előadásait látogatta, majd az ekkoriban szintén ott időző Eckhardt Tiborral (a későbbi kisgazda politikussal) esténként a festő Szinyei Merse kávéházi asztalához ülve figyelték a művészek társalgását.

Közeli rokon: Kállay Tibor
pénzügyminiszter (1921-1924)

Korai éveitől vonzódott a politikához, noha apja igyekezett a nehéz s anyagi értelemben igen kockázatosnak ítélt politikusi pályáról lebeszélni. Pesti jogászévei alatt az Országos Kaszinóban élvezettel hallgatta az akkor meghatározó politikusok eszmefuttatásait. Hivatali pályáját 1910 októberében gyakornoki poszton kezdte Szabolcs vármegyében, majd fokozatosan emelkedett a ranglétrán, először Kisvárdán tiszteletbeli szolgabíró, majd rövidesen Nagykálló főszolgabírója lett.

A SZABOLCSI FŐISPÁNSÁGIG

Tisza István még kisvárdai működése alatt felszólította, hogy induljon el képviselőjelöltként a nyírbátori választókerületben, ahol végül alulmaradt egy 48-as jelölttel szemben. Tisza ezután fogadta, jelezve, hogy „*adandó alkalommal*” megint „*gondol rá*”. 1917-ben az

erdélyi Udvarhely megyében indult volna, de Tisza bukása miatt ez lekerült a napirendről. Az első világháborúban hadikórház építését irányította Nyíregyházán. A háború végén Kállay, saját állítása szerint „*még mielőtt a forradalom kitört volna*”, lemondott a főszolgabíroságról. Ezután gazdálkodott kállósemjéni földbirtokán. Visszavonultan vészelte át a Tanácsköztársaság, majd a román megszállás időszakát, bár, mint maga utalt rá később, „*néhány letartóztatás*” azért alkalmasint kijutott neki.

Még 1914 szeptemberében megnősült, feleségül vette Kállay Iлона Helént, a nyíregyházi Erzsébet Közkórház igazgató főorvosának, Kállay Rudolfnak a leányát. Házasságukból három fiúgyermek (Kristóf, Miklós és András) született, akik közül a legidősebb, Kállay Kristóf a második világháború idején külügyminisztériumi állományba került, majd a német megszállásig apja mellett dolgozott magántitkárként a miniszterelnökségen.

1922-ben Klebelsberg Kuno belügyminiszter ajánlotta fel számára a szabolcsi főispáni tisztséget. A kormányzó 1922. március 4-én nevezte ki

Szabolcs (majd Szabolcs és Ung ideiglenesen egyesített) vármegye főispánjává. 1929-ig tartó főispánsága alatt jelentős közmunkák, főképp útépítések zajlottak a megyében. Pályája innentől egyenesen ívelt felfelé, amint egy újságírónak egyszer nyilatkozta: „*Különös gonddal viseltem a kereskedelem és az ipar problémái iránt. Ezen a téren elért eredményeim fordították felém Bethlen István figyelmét, aki küldött a római és a Rio de Janeiro-i interparlamentáris kereskedelmi konferenciákra. Ezt követően 1929-ben a kereskedelmi minisztérium politikai államtitkára lettem.*”

ÁLLAMTITKÁR, FÖLD- MÉVELÉSÜGYI MINISZTER

Kállay 1929 őszétől két éven át a Bethlen-kormány kereskedelemügyi államtitkára volt. Elsősorban a külkereskedelmi kapcsolatokkal, főképp az agrár-exporttal foglalkozott. Több külföldi utat tett, így 1931 májusában delegációt vezetett egy francia gyarmatügyi kiállításra, ahol az ünnepi fogadáson beszédet mondott. Neve lassanként külföldön is ismertté, egyre jobban csengővé vált.

Kállósemjéni birtokán korábban Kállay igyekezett mintagazdaságot kiépíteni. Az agrárkérdések és a parasztság helyzete – ide értve egy valóban gyökeres földreformot is – fiatal éveitől kezdve foglalkoztatták. Mindemellert Horthy Miklós „*vadász köréhez*” tartozónak, vagyis olyan embernek számított, aki előtt a kormányzó ajtaja könnyedén megnyílt. Horthy személyes felkérésére vállalt szerepet Gömbös Gyula kabinetjében. Neve futólag a külügyminiszteri poszt várományosaként is felmerült, végül azonban a tapasztalatainak és habitusának jóval megfelelőbb földművelésügyi tárca élére nevezték ki 1932. október elején.

Miniszterségének eredményei közül kiemelhető a nemzetközi téren is elismerést nyerő erdőtvény, továbbá az eleinte még elhúzódó vámháborúval fenyegető kereskedelmi tárgyalások Ausztriával, melyek végül mégis meglepően gyorsan megállapodáshoz vezettek. 1934 őszén irányítása alatt rendezték meg a jelentős érdeklődéssel kísért Budapesti Mezőgazdasági Kiállítását. Kállay azonban tárcáját különösen nehéz helyzetben vette át. Évek óta tartott az agrárválság, a mezőgazdasági termékek nem voltak eladha-

Kállay földművelésügyi miniszterként a Belvárosi Polgári Körben, 1933. december 14.

tók, ami súlyosan érintette a magyar kivitelt. Az ország hagyományos exportpiacainak (Németország, Ausztria, Olaszország) felvevőképessége végletesen beszűkült.

Kállaynak és munkatársainak nagy szerepük volt a Németországgal 1933-ban és 1934-ben kötött kereskedelmi pótegyezmények előkészítésében, valamint a háttérben még abban is, hogy 1934 márciusában a római jegyzőkönyvek (olasz-osztrák-magyar egyezmény) aláírásával Magyarország további jelentős mennyiségű agrártermékének biztosíthatott piacot. Minisztersége végén nagy figyelmet szentelt a szőlő- és borgazdálkodás törvényi szabályozásának, s maga is elismert szőlősgazdának számított.

Kállay nem tagadta ugyan, hogy szükség van egy jelentősebb földre-

formra, a Gömbös-kormányban azonban inkább kerékkötője volt a miniszterelnök erre irányuló merészebb törekvéseinek, és – jobbra a konzervatív földbirtokos politikusok nézeteit osztva – csupán mérsékelt, telepítéseken és vagyonváltságon nyugvó, korlátozott reformok mellett szállt síkra. Emögött politikai megfontolások álltak. Szűkebb, politikai értelemben ugyanis Kállay Bethlen Istvánt képviselte a Gömbös-kormányban. 1934 decemberében, a jugoszláv király ellen elkövetett marseille-i merénylet után felszínre kerültek az ügy magyarországi szálai (jankapusztai usztasa kiképzőtábor). A kormány nemzetközi szinten elszigetelődött.

Bethlen kormányon belüli hívei – Imrédy Béla, Keresztes-Fischer Ferenc és Kállay –, kihasználva Gömbös szorult helyzetét, a külpolitika kérdésében felvetették a bizalom hiányát a minisztertanácsban (a megszokott gyakorlat szerint ezen a fórumon külpolitikai vita elvértve zajlott). Az egyesek – így például Hóman Bálint – által palo-

taforradalomnak minősített politikai akció a miniszterelnökkel szemben végül eredménytelen maradt. Ezután Kállay 1935. január 9-én távozott a kormányból, márciusban pedig elhagyta a kormánypárt (Nemzeti Egység Pártja) sorait is.

TÁVOL ÉS MÉGIS KÖZEL A POLITIKÁHOZ

Kállay Miklós az 1935-ös választásokon korábbi választókerületében (Kecskemecse) független jelöltként indult és mandátumot szerzett. 1936-ban titkos tanácsosi címet kapott, majd a következő évben visszalépett a kormánypártba. Korábbi minisztersége alatt szerzett tapasztalatait és eredményeit is figyelembe véve a kormányzó 1937. július 31-én az Országos Öntözésügyi Hivatal elnökévé nevezte ki. Horthy Miklós egyúttal örökös felsőházi tagsággal is honorálta addigi tevékenységét. Ekkor le kellett mondania képviselői mandátumáról.

Kállay Miklós miniszterelnök
az egri pályaudvaron, 1942

Kállay irányítása alatt az Öntözésügyi Hivatal dolgozta ki a Tiszalöki Vízlépcső és a csatlakozó Keleti-főcsatorna öntözőrendszerének terveit. A megvalósítást az 1937. évi XX. törvénycikk írta elő, amely a magyar mezőgazdasági export fejlesztését célozta. Szintén kiemelkedő eredmény volt a Békésszentandrásnál megépített duzzasztógát, amely lehetővé tette a nagyüzemi rizstermesztés megindítását. Az öntözésügy igen hatékonyan fellépő vezetőt nyert Kállay személyében, aki előtt az ajtók könnyen szélesre tárultak. Kállay leginkább ezen a területen, az Alföld és a mezőgazdaság ügyeivel foglalkozva érezte magát otthon, éppúgy, mint a birtokán virágzó almafák közt, büszkén mutogatva őket nála vendégeskedő politikustársainak: *„Látod, ez az én munkám!”*

Egy időre távolabb került tehát – nem is szándékaitól függetlenül – a politika élvonalától, noha Teleki és Bethlen politikai holdudvarában maradván informális kapcsolatrendszerét megőrzés nélkül fenntartotta, s időről

időre feltűnt a jelentősebb protokolláris eseményeken. Teleki Pál mellett állt például a második bécsi döntés után a Keleti pályaudvaron tartott üdvözlő fogadás alkalmával, de meghívták a Joachim von Ribbentrop német birodalmi külügyminiszter nevezetes 1942. januári látogatása alkalmával megrendezett vadászatra is (ekkor már korántsem véletlenül).

Nem rekonstruálható egészen pontosan, hogy Kállay személye miként is került előtérbe. Ahogyan egy emlékiró fogalmazott: néhány befolyásos tényező szóba hozta, majd *„lassanként meggyőződéssé vált, hogy nincs is más”*. Kormányfői felkérése ügyében állítólag Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter lépett fel, de végül Horthy akarata volt a döntő, aki ebben a vonatkozásban könnyen meggyőzhetőnek bizonyult. Annál hosszabb ideig tartott meggyőzni magát Kállayt, ugyanis 1942 márciusában nem érezte aktuálisnak szerepvállalását, nyomasztónak ítélve a tengelyhatalmak még meglévő fölényét, továbbá látva a kihívásokat és

a kivételesen nagy kockázatokat. Miniszterelnöki ténykedése során nagy vonalakban Bethlen iránymutatásait igyekezett követni, ahogyan korábban sok ízben, és vissza szeretett volna kanyarodni Teleki irányvonalához, akivel felfogása nagyjából egyezett is.

MINISZTERELNÖKSÉGÉNEK BELPOLITIKAI HÁTTERE

Egy barátja állítólag a következőt mondta Kállaynak miniszterelnöki kinevezéséhez gratulálva: *„Miklós, most nyeregben vagy”,* amire ironikusan annyit felelt csupán: *„Igen, de nincs alattam ló.”* Ez az anekdotikus párbeszéd, noha nem biztos, hogy akár csak szűk körben is elhangzott ebben a formában, eléggé hűen tükrözi a miniszterelnök kényes helyzetét. Aki mellett

—
 Kállay Miklós miniszterelnök
 vadászaton
 —

azonban Horthy Miklós kormányzó a tekintélyével sikra szállt, annak a pozícióját nehéz, sőt csaknem lehetetlen volt pusztán parlamenti eszközökkel meggingatni. Ahogyan Kállay maga is hangsúlyozta emlékirataiban: az, hogy a „kormánypart ne fogadja el Horthy jelöltjét”, egyszerűen „elképzелhetetlen”

volt, az ő személyében pedig a kormányzó „tökéletesen megbízott”.

A korszakban a kormányok stabilitása nagyban függött az államfő szándékaitól és jóindulatától, s ha valaki mellett Horthy hajlandó volt lándzsát törni, vagy épp ellenkezőleg, az adott politikusan megrendült a bizalma, az országgyűlési erőviszonyok ehhez a bizalmi viszonyhoz képest – ha nem is éppen elhanyagolhatóak, de – jobbra másodlagosak maradtak. A kormány feje iránt tanúsított lojalitás egyenesen

fakadt az államfő iránti lojalitásból, annak ellenére, hogy sokan úgyszólván semmiben sem azonosultak Kállay politikai elképzeléseivel. Ez a fajta lojális beállítottság bírta maradásra a Bárdossy-kormányt azokat a minisztereket is (pl. Reményi-Schneller Lajost vagy Hóman Bálintot), akik a változások miatt a lemondás gondolatával foglalkoztak 1942 márciusában.

A Képviselőház 1942 és 1944 közötti erőviszonyai az 1939-es választások eredményein alapultak. Az, hogy a fennálló hatalmi rendszer belső stabilitását nem veszélyeztette már akkor a szélsőjobboldali előretörés, csak a Teleki-kormány intézkedéseinek (választói kör szűkítése, pártbetiltások, letartóztatások, szavazatok aránytalan elosztása, a mandátumelosztás rendszerének manipulálása) volt köszönhető. A végeredmény manipulálására – a választások titkossága ellenére – a még 1938 májusában elfogadott választójogi törvény nyújtott számos lehetőséget. A kormányzat intézkedései a szélsőjobboldal nagyobb arányú előretörését ugyan lefékeztek, de a választások csak látszólagos, átmeneti diadalt jelentett Teleki számára.

A kormánypart 180 mandátumnál is többet szerzett, szemben a nyilasok 29 parlamenti helyével, azonban a kormányparti képviselőknek csak a kisebbsége számított Teleki hívének – akinek irányvonalához Kállay vissza kívánt térni. A nyilas képviselőkön felül a mandátumok további néhány százaléka kisebb, lényegében szintén a szélsőjobboldalhoz sorolható pártoknak jutott. A választók – szűkebb értelmezéssel is – mintegy 25%-a adta voksát szélsőjobboldali jelöltekre vagy listára. A kisgazdapárt, amelynek tagjai örömmel fogadták Kállay kinevezését, mindösszesen 14 mandátumot tudott megszerezni. A szociáldemokraták súlyos vereséget szenvedtek, és csupán 5 képviselőjük volt jelen a Képviselőházban, ahogyan a Rassay Károly vezette Polgári Szabadság Pártnak is. A háborúból való mielőbbi kilépést, a német szövetség felszámolását viszont jobbra csak e kisebb létszámú erők képviselői támogatták következetesen.

A legnagyobb egységes ellenzéki erőt ugyan jó ideig a nyilasok jelentették, de Szálasi pártja megosztottá vált, az ellentétek pedig már 1941-ben hasadáshoz vezettek, így végül Kállay miniszterelnöksége idejére átrendeződés zajlott le. A *Magyar Nemzet* egyik korabeli cikke ezt így kommentálta: a

„szélsőjobboldalon a domináló párt szerepét” az Imrédy-csoport „számbelileg” is átvette, és így a Baky László nevéhez köthető Magyar Nemzetiszocialista Párttal (Magyar Megújulás Nemzetiszocialista Pártszövetség név alatt alkotva blokkot) együttesen képzett jelentősebb parlamenti erőt, amely körül a nyilas képviselők „mint mellék-bolygók” helyezkedtek el.

KÁLLAY KONTRA IMRÉDY

A nyilasokat Kállay nem tartotta igazán veszélyesnek, annál inkább Imrédyt, akinek pártja csak 1940 októberében vált önálló erővé a magyar közéletben. A Magyar Megújulás Pártjának belpolitikai súlya nem is annyira szervezettségében, mint inkább – pártokon és intézményeken is átnyúló – társadalmi kapcsolataiban rejlett. Imrédy jó összeköttetésekkel rendelkezett az államapparátusban, pártjának a kulturális élet és a közvélemény-formálás fontos területein volt jelentős a befolyása. Különösen kiváló kapcsolatokkal rendelkezett a tisztikarban.

A Magyar Megújulás Pártja a programjában deklarálta, hogy a „zsidókérdés megoldásában” az európai „összmegoldásba” kell bekapcsolódnia. Kállay viszont – különösen 1942 őszétől – a kirajzolódó német „végső megoldás” ellenében kívánt politizálni. A német felszólítások azonban az úgynevezett zsidókérdés átfogóbb rendezésére – értve ezalatt a deportálásokat is – ekkorra megszorodtak.

A miniszterelnök pozíciója 1942 késő őszén az egyre erősödő belső és külső nyomás dacára szilárd maradt, de célkitűzéseinek megvalósítását, főleg a politikai hangulat Kállay számára előnyös átalakítását ellenfelei – főképp tehát Imrédy és szövetségesei – eredményesen lassították. Minden kapcsolatukat és a parlamenti vitákat is felhasználták arra, hogy Kállayt gátolják törekvései megvalósításában. Eleinte leginkább a sajtópolitikát támadták és a zsidókérdés megoldatlanságát ostromolták. Különösen aggasztotta az Imrédy-párti képviselőket, hogy a katonai részvétel a háborúban csökkenhet, továbbá az is, hogy a honvédelmi tárca élén a számukra elfogadhatatlan Nagybaczoni Nagy Vilmos áll, aki Kállayt támogatja s igyekszik javítani a munkaszolgálatos zsidók helyzetén.

Kállay a külső német nyomásnak ugyan ellenállt, de belpolitikai és tak-

tikai okokból jelentős engedményeket tett. Kerülni igyekezett ugyanis a nyíltabb konfrontációt, amely nagyobb sajtóhírvérést és nem kívánt külpolitikai visszhangot eredményezhetett. Mindezzel azonban politikáját felemásra is tette. Kállaynak szembe kellett néznie azzal, hogy „lanya” zsidópolitikájának folyamatos kipellengérezése aláaknáhatja a helyzetét. A hadsereg politizáló – s igen nagy számban németbarát – tisztikara előtt amúgy is igen csekély tekintélye volt.

→
Kállay Miklós a Magyar Élet Pártja nagygyűlésén
→

Kállaynak az úgynevezett „zsidókérdésben” folytatott politikáját – Berlin igényeivel szemben – igyekeztek azzal „magyarázni” nácibarát ellenzékének soraiban, hogy jó üzleti „érzéke” volt, s így – állítólag – „zsidó vonalakkal” tartott kapcsolatot. Ez a nézet a szélsőjobboldal által 1943 tavaszán indított

második, igen heves politikai kampány nyomán vált hangsúlyossá. A szélsőjobboldali ellenzék támadásainak előterébe a honvédelmi miniszter, Nagy Vilmos került, akivel szemben hasonló érvek jelentek meg az újságok hasábjain egy konkrét korábbi üzleti kapcsolata miatt (a zsidó származású Hartmann család cégével). Kállay végül engedett a politikai nyomásnak, miniszterét – amolyan vezéráldozatként – menesztette, az országgyűlés üléseit viszont az államfő segítségével őszig elnapoltatta, így a Képviselőházat mint fórumot ezektől a támadásoktól egyelőre megóvta.

Az imrédysta agrárprogram lényegi elemét képezte a zsidó kézben lévő birtokok kisajátítása, addig is, amíg az említett európai „összmegoldásra” sor nem kerül. Napirenden tartották a zsidó birtokoknak a földbirtok-politika céljaira való átvételét. Kállay a politikai viták nyomán, amelyek a zsidóságot sújtó, diszkriminatív törvénykezés továbbvitele körül zajlottak, ezen a téren is jelentős engedményeket tett. A konk-

rét német követelésekkel szemben 1942 őszétől a zsidóság számára védeltséget biztosító politikát folytatott, a már meghozott antiszemita törvények végrehajtása és a zsidókat sújtó különböző egyéb intézkedések azonban lényegében tovább folytak, a fajvédő szociálpolitika jegyében. Itt elsősorban az 1942. évi XV. törvénycikk, az ún. „negyedik zsidótörvény” rendelkezéseire kell utalni. Kállay 1943 novemberében egymillió holdnyi ún. „zsidó föld” kisajátításáról számolt be, amivel ugyan igencsak túlzott, mégis – a körülbelül 75 ezer hold átadását érintő intézkedések nyomán – a földek osztogatása több helyen zajlott botrányos körülmények között. A zsidó földbirtokok elkobzásával nyert területekből korántsem csak szociális szempontok alapján lehetett nagyobb szeleteket kisorsítani. Mindennek súlyos erkölcsi és politikai következményeire Bajcsy-Zsilinszky Endre nyomatékosan felhívta a belügyminiszter figyelmét.

A miniszterelnök tehát igyekezett gazdasági síkra terelni zsidópolitikáját, miközben retorikai fordulatokkal próbálta helyettesíteni a németek által követelt radikális intézkedéseket. Beszédeiben ellentmondásokba keveredett: egyrészt azt állította, hogy a zsidóság

kérdése „társadalmi” probléma, majd kijelentette, hogy mégis „faji” kérdésről van szó. Egyúttal szociális reformokat sürgetett, hogy ne következzen be még egyszer az, ami 1918-ban. Attól tartott, ha későbbi, a frontok alakulása révén baloldali politikai fordulat áll elő, az államhatalmi funkciók meggyengülnek, és így képtelenség lesz elkerülni egy újabb Trianont. Abban hitt, hogy kizárólag az adott politikai elit vezetheti át a jövőbe az országot. A tömegekkel szemben Kállay rendkívül bizalmatlan volt, a parasztságot pedig nem tekintette politikailag érettnek. Úgy látta, politikája szemben áll a magyar társadalmat ekkor jelentős mértékben átható szélsőjobboldali vagy épp kifejezetten náci ihletésű nézetekkel. Kállay tehát a tömegeket túl jobboldalinak és németbarátnak vélte, a katonai vezetőkről nem is beszélve. Szemléletét jól tükrözték 1943 nyarán a kormánypárt (Magyar Élet Pártja) klubnapjain mondott beszédei, amelyek a Mussolini bukása körüli napokban hangzottak el. Miközben a kisgazdákkal és baloldali ellenzékének tagjaival gyakorta egyeztetett, sőt politikai helyzetüket is erősítette, pártja előtt mindezt tudatosan leplezni igyekezett. A kormánypárt képviselőinek többsége ugyanis Imrédyvel rokon-

← Kállay Miklós miniszterelnök feleségével és fiával, Kristóffal

Kállay Miklósné rádiószózatot mond a hadiárvákért. Mellette fia, Kristóf

szervezett, ám ennek dacára zömük lojális maradt, sőt a miniszterelnök benyomásai szerint támogatottsága 1943 végére némiképp erősödött is.

A SZÉLSŐJOBBDALI ELLENZÉK TÁMADÁSA

Kállay a számára kedvezőtlennek mutatkozó hangulatot a sajtó szigorúbb irányításával kívánta befolyásolni. 1942. szeptember 22-én a miniszterelnök a külügyminisztérium tanácsstermékébe hívta a magyar sajtó képviselőit. Intelmeiből világosan kitűnt, hogy nem érezte maga mögött a közvélemény támogatását. A háború után sokan kérték rajta számon, hogy a szélsőséges megnyilatkozásokat „nem fékezte” és a közvélemény „megmérgezett atmoszféráját” nem készítette elő a változásokra. Tény azonban, hogy a miniszterelnök – Ullein-Reviczky Antal sajtófőnök útján – 1942 őszétől titkos erőfeszítéseinek megfelelően igyekezett alakítani a sajtó irányítását. Főleg a szélsőjobboldalnak a közvéleményre gyakorolt befolyását kívánta csökkenteni a sajtó irányításán keresztül.

A miniszterelnöknek törvényes lehetősége volt a lapokban közölt információk mennyiségét és tállalását befolyásolni. Igyekezett ugyan bizonygatni: kormánya figyel arra, hogy „sokszorosán több szabadsága” legyen annak a sajtónak, amely tőle „jobboldali irány-

ban távolodott el”, de ellenfeleit ezzel egyáltalán nem győzte meg. Imrédy hívei és a nyilasok egyszerre látták elérkezettnek az időt 1942 novemberének végén, hogy a parlamentben támadást intézzenek a kormány ellen, kifogásolva néhány baloldali szellemiségű sajtóorgánum zavartalan megjelenését.

A vita kezdetén a miniszterelnök a véleménynyilvánítás diktatórikus korlátozásának felvetésével igyekezett leszerezni ellenfeleit. Két hónappal korábban Imrédy párttársa, Rajniss Ferenc a következőket írta a sajtóirányításért felelős Ullein-Reviczkynek: „A cenzúra szerint nem igaz az, hogy világháborúban védjük legdrágább kincsünket: a magyar hazát. Ezt jelenti a mellékelt cenzurapéldány, és ebből minden józan ember csak egy óvatos, félkezes, határozatlan, s az angol és az amerikai győzelemre spekuláló állásfoglalást olvashat ki.” Kállay ezután durván nekitámadt Rajnissnak a parlamentben, de még aznap este – politikája magyarázása céljából – diszkrét beszélgetést folytatott az Imrédy-párti képviselővel. Kállay tartott attól, hogy a kormánypárt Imrédyhez húzó tagjai elpártolnak tőle, ezért minden eszközt bevetett, hogy legalább korlátozott önmérsékletre bírja imrédyista ellenzékének egyes tagjait.

Imrédy hívei előtt nem maradt titok Kállay berlini kegyvesztettsége. Edmund Veessenmayer, a náci Németország hírhedt külpolitikai ágense 1943 áprilisában helyzetfelmérés céljából Bu-

dapesten járt. A Magyar Megújulás Pártjának vezetői a vele folytatott megbeszélések során meggyőződtek arról, hogy a németek örömmel fogadják a kormányváltást Magyarországon. Így került sor röviddel utóbb újabb, heves politikai támadásokra Kállay ellen. Jaross Andor a képviselőházban kifejtette, hogy a miniszterelnök jobboldali programja „elszürkülöben van” és balra „kezd tolni az ország szekere”. Javasolta egy kifogásolt miniszterelnöki beszéd megvitatásának napirendre tűzését is, valamint a bizalmi kérdés felvetését. Indítványát a képviselőház csekély – mindössze 11 főnyi – többséggel utasította el.

Nem túlzás azt állítani, hogy Kállay a parlament szüneteltetésével (1942. december 21.–1943. április 12.), majd utóbb hosszabb elnapoltatásával (1943. május 4.–október 21.) tudta csak szilárdan a kezében tartani a gyeplőt. Horthy ragaszkodásán és feltétlen támogatásán ugyanakkor rendre megtörték a személye ellen intézett, egyre hevesebb jobboldali támadások. Segítségére volt viszont – bár tömeget nem képviselt – Bethlen István befolyásos és tehetős személyekből álló köre, amelynek tagjai 1943 februárjában asztaltársaságukra támaszkodva létrehozták a Magyar Nemzeti Társaskört.

Veesenmayer két ízben is tájékozódott Budapesten, s meglehetősen bizakodó volt abban a tekintetben, hogy katonai beavatkozás nélkül is elérhető a német szempontból kedvező belpolitikai fordulat. A német megbízott Bethlent erőtlennek látta, Kállay ellenfeleit viszont dinamikusnak. Horthy pozíciójának fenntartását, a politikai rendszer stabilitásának megőrzését ugyanakkor – legalábbis a felszínen – a német érdekekkel felettébb egyezően találta. Az angolbarátok köre gyengének tűnhetett, helyzetüket, illetőleg a kormányfő pozícióit azonban kizárólag a belpolitikai folyamatokat kiaknázva, közvetett eszközökkel végül nem lehetett megingatni, így csak a német katonai fellépés, az ország megszállása eredményezett változást. ♦

A SZERZŐ A VERITAS TÖRTÉNETKUTATÓ INTÉZET TUDOMÁNYOS FŐMUNKATÁRSA (PHD)